

ESTUDI GENERAL

Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona

El concepte de *Weltliteratur* segons Goethe

JORDI LLOVET

(Universitat de Barcelona)

En un parell de paràgrafs que es troben a les famoses *Converses* amb Eckermann, corresponents al 31 de gener de 1827 i al 15 de juliol del mateix any, Goethe emprava i definia un terme relativament nou en els annals del pensament literari: el terme de *Weltliteratur*, que podríem traduir com “literatura universal” o “literatura mundial”.

Segons el primer d'aquests paràgrafs, Goethe hauria dit:

El concepte de literatura nacional ja no té gaire sentit; ha començat l'època de la literatura universal i tots hem d'esforçar-nos per col·laborar al desplegament d'aquesta literatura universal. Però en la nostra valoració d'allò estranger, no hem de convertir res del que ens és estrany (*Besonderes*) en motiu exclusiu de la nostra admiració i fer-ne un model únic. No hem de pensar que aquest model hagi de ser la literatura xinesa, o la sèrbia, o Calderón, o els Nibelungs; si de cas, si sentim la necessitat de posseir un model imitable, hem de tornar la mirada cap als grecs de l'antigor, en les obres dels quals trobarem sempre l'ideal de la bellesa humana. Tota la resta, l'hem de considerar solament des del punt de vista històric, i no n'hem d'agafar res més que allò que ens sembli de veritable qualitat.¹

En l'altre paràgraf d'aquestes *Converses* en què es troba una referència a la “literatura universal”, Goethe hauria expressat, després de comentar una estona l'obra de Thomas Carlyle:

El terreny estètic és el terreny en el qual [els alemanys] ens trobem més mancats, i haurém d'esperar molt de temps abans que neixi entre nosaltres un home com Carlyle. Però ja és prou admirable adonar-se que, gràcies a les estretes relacions entre francesos, anglesos i alemanys, ens trobem en disposició de corregir-nos els uns als altres. Vet aquí els enormes avantatges d'una literatura universal, fenomen que pren cada dia més de cos. Carlyle ha escrit una vida de Schiller, i n'ha parlat amb una precisió més gran que no ho hauria fet mai un alemany. Per contra, nosaltres tenim idees molt clares sobre Shakespeare i Byron i som capaços d'apreciar-ne els mèrits d'una manera potser més exacta que no ho farien els mateixos anglesos.²

---

¹ ECKERMANN, Johann Peter. *Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens*. Vol. I. Baden-Baden: Insel, 1981. pàg. 211 i s.

² Id., *ibid.*, pàg. 243.

Aquestes són, de fet, les dues úniques referències al terme de *Weltliteratur* que es troben en les converses de Goethe amb Eckermann, i són, també, les referències més esmentades sempre que es parla d'aquest concepte i de la idea que en tenia el conseller aulic de la ciutat de Weimar, del naixement del qual celebrem el dos-cents cinquanta aniversari en aquest simposi.

La primera citació presenta una concepció qualitativa de la literatura universal, en la direcció de quelcom que no era gens nou en temps de Goethe, és a dir, en el sentit de la valoració emfàtica dels grans valors de les literatures estrangeres –sempre des de la perspectiva parcial d'una literatura nacional o pròpia–, o, per dir-ho en termes contemporanis, en el sentit de la canonització de les diverses literatures preses en un sentit global i diacrònic. No té res d'estrany, en aquest sentit, que Goethe cregui que el gran model per a un suposat universal “literatura” s'hagi d'anar a buscar en la producció literària de la Grècia arcaica i clàssica, i no en figures o en obres menys universals per elles mateixes, com ara *Els Nibelungs*, Calderón, la literatura xinesa o la literatura dels serbis.

Aquesta primera visió de la literatura universal seria, per tant, fruit del coneixement relativament nou de formes i gèneres literaris exòtics –com és el cas de les literatures xinesa i sèrbia–, conseqüència del prestigi consolidat de grans valors de la pròpia literatura nacional –*Els Nibelungs*– o de certs autors traduïts i revalorats per la tradició romàntica alemanya –com és el cas de Calderón– i, finalment, però especialment, hereva d'una valoració dels clàssics que no té res d'original, perquè es troba, en primera instància, en l'admiració de la literatura grega per part dels autors llatins, en l'admiració dels llatins –Virgili, Plutarc i Sèneca especialment– per part de les literatures cultes medievals, en l'admiració de tot aquest llegat per part de la tradició humanística dels segles XVI i XVII i, finalment, en la pervivència d'aquesta admiració en els autors de la Il·lustració i del Romanticisme. Aquesta herència citada en darrer lloc, potser no la més llunyana en el temps i en l'espai però sí la més prestigiosa per la seva pròpia, no interrompuda tradició, és allò que més bé dibuixa, per a Goethe i, en general, per al seu temps, el concepte de cànon a què hem al·ludit més amunt.

En canvi, el segon dels paràgrafs esmentats presenta una altra idea, que és molt més original: la idea segons la qual el contacte cada cop més eficaç entre les diverses literatures del món pot permetre una percepció desinteressada i més lliure dels valors d'una certa literatura nacional quan són estudiats o analitzats per un estudiós d'una altra comunitat –per exemple, la percepció de Schiller que va assolir Carlyle, o la de Shakespeare o Byron per part dels alemanys, i, encara, la que Goethe no esmenta en aquest context però que posseeix una enorme transcendència: la difusió i valoració del teatre de Calderón per part de la segona generació romàntica, en especial gràcies als estudis i les traduccions d'A. W. Schlegel–; de manera que, en conèixer les diverses nacions les literatures dels altres, en entrar les literatures nacionals en contacte recíproc, naixeria d'aquesta relació allò que Goethe anomena la possibilitat de les literatures de les nacions de “corregir-se” entre si, és a dir, de fer-se millors gràcies a l'exemple aportat per les excel·lències de les altres.

Tanmateix, allò que defineix més bé la idea de Goethe de la *Weltliteratur* no es troba en cap d'aquests dos passatges al·ludits. En realitat, allò que Goethe tenia al cap

era una altra idea, que va molt més enllà de la mateixa producció literària en el sentit que solem entendre-la, com a acumulació secular de les grans obres o com a contacte entre literatures diverses gràcies a l'intercanvi que signifiquen les traduccions o el coneixement de les llengües per part dels homes de lletres.

Per arribar a aquesta idea, hem de tenir present un rerefons filosòfic, que és d'arrels il·lustrades, i que va suposar una actitud envers les produccions simbòliques dels pobles que abraça, també, els millors anys de la producció teòrica del romanticisme. Quant a això hem de recordar que, cap als anys 20 del segle XIX, quan Goethe esbossa en les converses amb Eckermann i en altres llocs la seva concepció de la "literatura universal" s'havien produït, en les lletres alemanyes, dos fenòmens de la més gran importància: per una banda, el descobriment i la traducció en llengua alemanya del llegat literari de pobles i cultures molt remotes –en l'espai i en el temps– com ara el llegat hebreu o el dels pobles de l'Extrem Orient; i, per altra banda, la revalorització dels llegats populars autònoms, és a dir, en el cas de les lletres alemanyes, la recuperació de la seva literatura folklòrica, recollida, per excel·lència, en l'antologia *Des Knaben Wunderhorn*, a càrrec d'Achim von Arnim i Clemens Brentano, publicada entre 1806 i 1808. En un passatge del llibre autobiogràfic de Goethe, *Dichtung und Wahrheit*, a propòsit dels treballs de Lowth sobre les formes primitives de la literatura hebrea, el nostre autor hi deixava escrit:

La literatura hebrea [...], la seva poesia popular [...], el document més antic que posseïm com a poesia, són testimoni del fet que la literatura (*Dichtkunst*) és, per damunt de tot, un llegat universal i dels pobles, no pas un patrimoni privat per a ús dels homes refinats i amb cultura.³

En el mateix sentit, en un elogi de la poesia neogrega, sèrbia, lituana i bohèmia adreçat per carta a Carl Jacob Ludwig Iken, Goethe va escriure:

[...] en realitat, només existeix una poesia de debò, i aquesta és una poesia que no pertany ni al poble ni a la noblesa, ni als reis ni als pagesos; és pròpia de tot aquell que se senti un veritable ésser humà; brolla irresistiblement en el si d'un poble senzill i no educat, però no és aliè a les nacions educades, fins i tot a les més educades.⁴

Una manifestació d'aquesta mena només podia ser filla de l'opinió –ja generalitzada a les lletres alemanyes des de les aportacions de Humboldt, i especialment, de Herder– sobre la poesia popular i les formes primigènies d'expressió poètica dels pobles. Goethe coincidia, així, en la valoració que Herder havia fet de la poesia d'Ossian, la qual havia anomenat "cançons del poble, cançons d'un poble sensible i no cultivat";⁵ i tal manifestació s'acostava, igualment, a la concepció de Schiller de la poesia popular segons que aquest autor havia expressat a les pàgines de la revista *Die Horen* l'any 1794:

---

³ GOETHE, J.W., "Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit". Vol. 2, llibre 10. A: GOETHE, J.W. *Werke*. Munic: Weimarer Ausgabe [WA], 1987, I, pàg. 27, 313.

⁴ GOETHE, WA I, 42.2. pàg. 217 i s.

⁵ HERDER. "Auszug aus einem Briefwechsel über Ossian und die Lieder alter Völker". A: *Sämtliche Werke*. Vol. 5. Berlin: 1877-1913, pàg. 160.

[...] com més es posen en tensió les facultats espirituals a causa de l'interès limitat dels nostres dies, com més s'estrenyen i més queden subjugades, més urgent esdevé la necessitat de posar-les altra vegada en el camí de la llibertat –per mitjà d'un interès general i més elevat en aquelles coses que són de l'ordre de la pura humanitat [*rein menschlich*] i que es troben per damunt de la influència del temps–, de manera que tot el món, avui políticament dividit, pugui tornar a aplegar-se sota la bandera de la veritat i de la bellesa.⁶

Sembla clar, doncs, que Goethe, com molts contemporanis seus, pensava en alguna cosa més que en la pura dignificació tradicional dels valors canònics de la tradició literària occidental, i també en alguna cosa més que en un contacte protocol·lari entre les literatures de nacions més o menys pròximes entre si. El seu concepte de *Weltliteratur* definit en l'última citació, no feia cap referència especial a un ideal de pervivència del llegat literari d'Occident, ni tampoc la feia a un programa d'intercanvi de formes o d'idees entre comunitats veïnes. La idea de Goethe apuntava, de fet, a un ideal que és herència pura de la Il·lustració alemanya i dels postulats universals de la filosofia idealista del romanticisme; és a dir, a la idea abstracta i general d'humanitat.

Per això és important tornar a aquella conversació de Goethe amb Eckermann del 31 de gener de 1827, perquè, abans de manifestar-li allò que ja hem transcrit al començament, Goethe expressava:

Veig més clar cada dia que la poesia és un llegat comú a tots els homes (*ein Gemeingut der Menschheit*), que apareix pertot arreu i en qualsevol temps representada per centenars i centenars d'homes. Hi ha gent que ho fa una mica millor que els altres i uns aconsegueixen més fama que els altres, això és tot. El senyor Matthisson no ha de creure que és ell, qui ha arribat més amunt que els altres, ni ho he de pensar jo; sinó que tots hem de pensar que el do poètic és una cosa rara i que ningú no ha de creure's que posseeix més mèrits que els altres pel fet d'haver escrit una bona poesia. Si nosaltres els alemanys no fóssim capaços de mirar més enllà del petit cercle del nostre clos, cauríem fàcilment en aquesta fosca pedanteria. A mi m'agrada de veure el que passa a les altres nacions, i aconsellaria a tothom que fes el mateix.⁷

I ara és quan Goethe postula allò que hem transcrit a l'inici de tot:

El concepte de literatura nacional ja no té gaire sentit; ha començat l'època de la literatura universal.

En principi, doncs, segons que ha quedat clar en els textos del mateix autor, sembla com si Goethe hagués postulat especialment la idea d'una literatura universal feta, paradoxalment, de totes aquelles obres literàries dels pobles i de les nacions més diverses que han assolit per elles mateixes, sense la necessitat de cap influència

---

⁶ SCHILLER. "Ankündigung zu *Die Horen*". A: *Werke. Nationalausgabe*. Vol. 22. Weimar: Vermischte Schriften, 1958, pàg. 106.

⁷ ECKERMANN-GOETHE, *loc. cit.* Vol. 1, pàg. 211.

posterior, la categoria de peces de valor universal. Amb altres paraules: és “literatura universal” la suma de totes les literatures que neixen sota el signe de la universalitat, és a dir, la suma de tots els productes literaris, siguin del poble que sigui, i amb la forma que sigui, que tracten de les coses inherents a l'espècie humana i que, per tant, són susceptibles de tenir ressò en un auditor o un lector de qualsevol temps històric i de qualsevol país. Això, si ens hi fixem bé, és gairebé una aporia; perquè resulta clar que si tots els pobles són capaços, cadascú pel seu compte, d'originar una literatura de volada universal –en tant que tracta les coses essencials de tots els homes i s'adreça als homes en general–, llavors no cal que els pobles, com deia Goethe en un dels contextos assenyalats, “es corregeixin” els uns als altres, perquè potser n'hi haurà prou que cada poble, pel seu compte, compari els productes propis per establir clarament quins són els que posseeixen validesa universal, i quins no.

El problema que acabo de presentar es resol si s'analitzen algunes altres de les manifestacions del mateix Goethe sobre la qüestió. Així, per exemple, quan Goethe recordava, a *Kunst und Alterthum*, les seves col·laboracions a les revistes franceses *Le Journal du Commerce* i *Le Globe*, s'expressava en aquests termes:

Les col·laboracions que envio a les revistes franceses no tenen solament el propòsit de recordar als francesos qui sóc i com són els meus treballs, sinó que pretenc alguna cosa més elevada. [...] Pertot arreu se sent parlar i es llegeixen coses sobre els progressos de la humanitat, dels cada cop més vastos horitzons del món i de les relacions entre els homes. Dins el conjunt de totes les aportacions que es poden fer en aquest sentit [...], el que jo, per la meva part, em proposo de fer avinent als meus amics francesos és que estic plenament convençut que s'està construint una literatura universal i general (*allgemeine Weltliteratur*), tasca en la qual ens està reservat, a nosaltres els alemanys, un lloc d'honor.⁸

Per si la cosa no quedava prou clara, encara posseïm aquesta altra manifestació de Goethe, en una ressenya de la tragèdia *Adelchi*, de Manzoni:

Estic convençut que s'està edificant una literatura universal, que totes les nacions hi estan abocades i que fan passos amistosos en aquest sentit. En això, Alemanya pot exercir i té l'obligació d'exercir la més gran influència; Alemanya haurà de jugar, en aquesta gran confluència, un paper d'excel·lència.⁹

Per altra banda, aquella referència tan amable de Goethe a la literatura sèrbia –una literatura de les que Kafka hauria anomenat “minoritàries”¹⁰–, continguda en el tros de conversació amb Eckermann que ja hem vist, queda enormement relativitzada quan llegim, en l'esbós del treball goethià sobre *La cançó popular sèrbia*, aquestes paraules:

Faig una crida a tots els estrangers: que aprenguin la llengua alemanya; no tan sols en profit de la nostra literatura, sinó pel fet que la llengua alemanya serà capaç cada cop més de convertir-se en la mitjancera que donarà unitat a totes les

---

⁸ GOETHE. WA I, 41.2., pàg. 265.

⁹ GOETHE. A Streckfuss, 27/01/1827. WA IV, pàg. 42.

¹⁰ Vegeu les anotacions de Franz Kafka sobre les “literatures minoritàries” del 25 de desembre de 1911, als *Diaris 1910-1923*. Barcelona: Edicions 62. 1988, pàg. 129 i s.

literatures. És una cosa que podem aconsellar-los [als scribis] sense cap mena de dubte. [...] No hem d'envejar a la llengua francesa que s'hagi generalitzat tant en la conversació i en la vida diplomàtica; en el sentit que ja he esmentat, és l'alemany la llengua que s'ha d'arribar a imposar com a llengua universal.¹¹

És evident que aquest conjunt de manifestacions de Goethe, molt menys conegudes que els dos paràgrafs que es troben a les *Converses amb Eckermann* amb què he començat, donen un sentit molt relatiu –per no dir fins i tot molt sospitos– a la idea tòpica i més freqüentada del seu concepte de “literatura universal”. En efecte, per una banda Goethe clama una literatura metacrònica o transcrònica, feta de la suma del llegat canonicohistòric de la tradició occidental –fins aquí, cap problema–; per altra banda, acull dins el terme de “literatura universal” totes aquelles produccions de la cultura literària de qualsevol poble, antic o modern, que apunti a les qüestions d'ordre essencialment humà, vàlides per a tota l'espècie en qualsevol lloc i en qualsevol moment –i per això situa en un lloc tan elevat la literatura grega antiga, Shakespeare o Calderón, cosa que també resulta de sentit comú i incontrovertible–; però, finalment, en tercera i última instància, fa una proclama dirigida a tots els pobles d'Europa - des de la poderosa França a una Sèrbia molt menys cultivada en tots els sentits– perquè s'afanyin a aprendre la llengua alemanya, perquè està convençut, ho acabem de veure, que l'alemany és i haurà de ser la llengua més eficaç de totes per animar aquesta “literatura universal” que, segons la seva idea, despunta al continent cap als anys vint del segle XIX. I he escrit “animar” per sintetitzar dos sentits en un sol verb: animar en el sentit de “ser l'ànima espiritual” d'un moviment, i animar en el sentit metafòric de ser el nucli real, el pal de pallar, l'*ànima* d'una estructura tal com l'entén el llenguatge dels fusters, almenys a Catalunya.

Vet aquí, de fet, el punt al qual volia arribar: si ara ens poséssim a discutir els diferents punts de vista de Goethe sobre la qüestió de la *Weltliteratur*, és possible que tots els presents arribéssim a acceptar que el llegat literari d'Occident constitueix un cànon de més gran o més petita validesa per a tota producció literària dels nostres dies, i que els grecs, els llatins, Dante, Petrarca, Shakespeare, Cervantes o el mateix Goethe formen una mena d'enfilall de gran valor, el coneixement del qual o la integració en el qual pot portar més avantatges que inconvenients a qualsevol persona o a qualsevol nació que es plantegi la creació d'una literatura en les seves formes més diverses. També és possible que ens avinguéssim tots a la idea que, en l'acte de la creació literària, el més important és trobar sempre la forma més adequada per expressar els continguts de caràcter més universal que ens puguem afigurar –i aquí, per descomptat, entren en règim d'igualtat les formes populars i les formes cultes de la literatura. Però em sembla que aquesta opinió de Goethe segons la qual la llengua alemanya era i havia de ser la llengua ideal per a la construcció d'una mena de classe de lectors universals, aquesta pretensió de convertir la llengua alemanya en una llengua universal de cultura, no prendria gaire volada entre els que som en aquesta sala, perquè rebaixa qualsevol altra llengua, i, al damunt, contradiu precisament una altra opinió del mateix Goethe que ja hauriem acceptat prèviament, és a dir, que tots els pobles i totes les literatures són capaces per elles mateixes d'assolir la universalitat, amb independència tant de la seva tradició literària autòctona, com del grau de difusió de la llengua en què s'escriu la pròpia literatura, com, sobretot, de la matèria verbal amb què treballen.

---

¹¹ GOETHE. WA I, pàg. 253 i s.

Hauríem de guardar-nos, tanmateix, de considerar Goethe un exemple d'imperialisme cultural, perquè no crec que sigui el cas, malgrat la seva predilecció per una llengua i per un poble que, al capdavant, eren la seva llengua materna i el poble dins el qual s'havia convertit en una glòria nacional. Em sembla que més aviat ens hem d'inclinar a pensar que Goethe estava postulant aquesta preeminència de la llengua alemanya per una altra raó: França s'havia convertit en la sobirana política d'Europa, l'amenaça napoleònica –imperialista de debò, aquesta– era una amenaça palpable en totes les terres del sud d'Alemanya, i la pròpia Alemanya, per la seva banda, escampada políticament en una gran diversitat de principats i territoris sobirans, es trobava encara ben lluny de la unificació política sota la figura de Bismarck.

Per tot això em faig la idea que les teories de Goethe són com ara una reacció “cultura”, o “lletrada”, fins i tot “espiritual”, davant l'escomesa d'un país estrany. Un país estrany, quedí clar, que no estava predisposat a sembrar pel territori d'Europa la gran cultura il·lustrada de la França del XVIII, sinó que es proposava, bàsicament, instal·lar un exèrcit i una administració hegemònics en territoris forasters. Amb altres paraules: sembla com si Goethe hagués presentat aquesta universalitat de la llengua i de la literatura alemanyes com un contrafort simbòlicouniversal, com un contravector d'ordre espiritual, davant la universalitat de la força militar, política i administrativa ostentada per Napoleó. Per això no podem parlar d'imperialisme quan revisem les idees de Goethe de la *Weltliteratur*, perquè signifiquen més aviat una força de xoc universalista contra la particularització de la política europea sota l'emblema de les campanyes napoleòniques; perquè signifiquen la salvació d'una literatura il·lustrada i enormement culta –això no cal posar-ho en dubte– enfront d'unes hordes militars que no es passejaven precisament per les terres alemanyes amb l'*Encyclopédie* de Diderot i D'Alembert a sota el braç.

En el pitjor dels casos, i malgrat la seva atenció cap a les literatures orientals –cosa que va demostrar en les seves traduccions del persa, així com en els continguts i la forma del seu *Diwan oriental i occidental*–, Goethe podria ser acusat d'eurocentrista, perquè, en el context global de la seva obra hi predomina, sens dubte, una lloança típicament il·lustrada i humanística del llegat grecollatí i de la tradició clàssica de les lletres europees a partir d'aquest llegat. Cosa, comptat i debatut, que no té res d'estrany en un europeu culte del seu temps. Fins i tot gosaria dir que, als nostres dies, a les portes del segle XXI i havent Europa viscut una barreja de cultures i de llengües orientals i occidentals com les que ha viscut els últims cinquanta anys a causa dels moviments migratoris, continua sent molt bonic parlar de “literatura universal” en termes tan universalistes i idealistes com ho feia Goethe, però encara resulta, al cap i a la fi, una utopia, perquè els contactes entre les diverses literatures del món, fins i tot mirant-se la cosa des d'Europa o des del punt de vista de certes societats mixtes nord-americanes, no deixen de ser com un matrimoni morganàtic, una situació en què els “occidentals” es miren els productes “orientals” com una raresa exòtica; i els europeus, avui com en temps de Goethe, es mostren incapaços de plantejar-se la respectiva validesa de les literatures i de les llengües del món sencer des d'una perspectiva equànime, neutra i incontaminada de la nostra pròpia tradició.

Si repassem altres concepcions del terme “literatura universal” que s'han donat a Alemanya després de Goethe, ens adonarem que l'estratègia és la mateixa, encara que canviï l'ànima del procediment. Així, per exemple, seguint una idea que ja havia estat

del romàntic Novalis, el filòleg Karl Vossler, en una conferència que va dir a l'Ateneu de Barcelona el 8 d'abril de 1929, arribava a la conclusió que el medi pel qual podem continuar parlant i defensant la idea d'una *Weltliteratur* ja no era de cap manera una suposada *koiné*, com havia arribat a imaginar Goethe, sinó una religió, el cristianisme; cosa ben natural si tenim present el continent en què ens trobem i la pràctica encara universal de les religions cristianes a Europa al primer terç del nostre segle.¹² Cap als mateixos anys, T.S. Eliot, per la seva banda, defensava la mateixa idea: l'element més universal de les literatures medievals, modernes i contemporànies d'Europa era el cristianisme, i en aquesta direcció havia d'avançar la construcció de la sempre anhelada "literatura universal."¹³

De fet, aquestes extrapolacions del concepte goethià de "literatura universal" fetes en nom del llegat i el saó que les religions cristianes han deixat al continent són molt menys "imperialistes" que la lliçó que es desprèn del llibre sobre el cànon d'Occident de Harold Bloom, que ve a dir que no hi ha salvació fora de Shakespeare, amb tot el que això implica si tenim present que Bloom és anglòfon. Ni Vossler ni Eliot no diuen mai "extra ecclesia nulla salus"; només apunten, com ho ha fet una llarga tradició de comentaristes, que el cristianisme és un dels nexes més fructífers del desplegament de les literatures europees i que encara ho podia ser a començaments del nostre segle; i això no era cap dogma, era una evidència.

El cas és que els comentaristes de Goethe han deixat de banda gairebé sempre la dimensió més crítica de la seva idea de *Weltliteratur* i han posat l'èmfasi -com era d'esperar, a conseqüència del contacte cada cop més estret entre les nacions del món sencer, o almenys entre les nacions d'Europa- en els postulats més indiscutibles esbossats per l'inventor d'aquesta expressió. Fritz Strich, autor del llibre més revelador i exhaustiu sobre Goethe i el seu terme de "literatura universal", opina que:

[...] només forma part de la literatura universal en sentit estricte tot allò que vagi més enllà de les fronteres de la pròpia nació, allò que hagi arribat a ser conegut de debò i apreciat per mitjà de les traduccions fora de l'àmbit d'un poble, influïnt, d'aquesta manera, en altres literatures; és a dir, tot allò que arriba a assolir un lloc en l'intercanvi espiritual i en el comerç mundial entre els pobles.¹⁴

És una bona definició, però presenta un inconvenient quan s'aplica a literatures com la catalana, en situació d'inferioritat respecte a les literatures que s'han escrit en llengües de més gran difusió al continent, com ho són el francès, l'anglès o l'alemany. Un autor com Carles Riba, per exemple, posseeix tots els elements esmentats per Goethe per poder ser considerat una part substancial del llegat literari universal d'Europa, entre ells els dos que hem citat més amunt com indefugibles: tracta de qüestions que toquen al gènere humà en tota la seva intenció i extensió, i és una

---

¹² Vegeu VOSSLER, Karl. *La literatura universal i les literatures nacionals*. Barcelona: Publicacions de "La Revista", 1929.

¹³ Cf. ELIOT, T.S. "¿Qué es un clásico?". A: *Sobre poesía y poetas*. Barcelona: Icaria, 1992, pàg. 55 i s; Id. *La idea de una sociedad cristiana*. Buenos Aires: Espasa-Calpe, 1942.

¹⁴ STRICH, Fritz. "Literatura universal e historia comparada de las literaturas". A: ERMATINGEN, E. et. al. *Filosofía de la ciencia literaria*. Mèxic: FCE, 1946, pàg. 457.

literatura quallada materialment en el magma de la història literària d'Occident, des d'Homer fins a Paul Valéry o Rilke, passant per Chrétien de Troyes, per l'Humanisme, per Hölderlin i pel mateix Goethe. Això sí: el desconeixement relatiu de la llengua catalana per part dels traductors i els autors de la resta del continent, a més de tots els problemes d'ordre polític que no cal ni esmentar, fan que Riba no ocupi, en el concert de les literatures contemporànies europees, el lloc d'honor que podria ocupar al costat d'un T. S. Eliot, un Ungaretti o el mateix Valéry. Per part de Riba, doncs, no falta en la seva obra ni un sol element dels que fan més gran el sac de la literatura universal. Aquesta és una particularitat que no s'hauria d'oblidar mai quan es parla de la distinció entre literatures nacionals i literatura universal; és a dir, que hi ha moltes mostres de literatura d'una nació que posseeixen tots els ingredients per poder ser considerades part del llegat literari universal –des del doble punt de vista goethià: perquè són universals en la seva volada espiritual i perquè ho són en el si de la “tradicció canònica”–, i que ja ho serien si haguessin estat traduïdes i comentades a bastament arreu del món.

No serviria de res discutir, ara, si la poesia del 27 castellana és més “cosmopolita” que la catalana del Noucents: aquesta qüestió del “cosmopolitisme” en la literatura està viciada des que es va fundar, i perd tot el sentit quan es pensa que Homer, per exemple, escrivia per a una comunitat pràcticament analfabeta i per a ciutadans que només sortien de casa per anar a la guerra; i quan es pensa, per posar un altre exemple, que quasi tots els llibres de l'Antic Testament es van escriure per a les tribus nòmades i esparracades d'Israel. Així ho veu el mateix Fritz Strich, i cal que ens n'alegrem:

El caràcter cosmopolita no és, ni de molt, un dels elements necessaris de la literatura universal.¹⁵

Strich encara va més lluny i afirma que, de fet, perquè una literatura arribi a posseir el valor de “literatura universal” ha d'oferir al món precisament allò que més particularment caracteritza els homes i la nació de la qual forma part, que sol ser, naturalment, allò que coneixen més bé els seus escriptors.

L'única puntualització que fa Strich és altra vegada d'origen goethià, però del Goethe menys problemàtic segons que hem vist més amunt. Diu:

Una obra només pot ser compresa, acceptada i assimilada pel món sencer quan els seus trets característics nacionals són al mateix temps trets essencials del rostre humà en general, de la imatge eterna de l'home, un membre necessari en aquell organisme humà vist com un tot, és a dir, una part d'aquella imatge humana que es desplega i es destaca en la història de l'esperit gràcies a la incorporació de més i més nacions. Una obra arriba a la literatura universal quan és capaç de donar al món alguna cosa sense la qual la imatge espiritual de l'home no seria completa; una obra arriba a la literatura universal quan les arrels d'aquesta obra estan profundament encastades al terra de la mateixa nació i la capçada destaca en l'etern espai de la humanitat; quan s'alimenta de la sang de la nació, però viu animada per l'esperit universal de la humanitat.¹⁶

---

¹⁵ Id., *ibid.*, pàg. 461

¹⁶ Id., *ibid.*, pàg. 462.

Són expressions que avui potser ens sonen idealistes, de tan poètiques que són; però no hem d'oblidar que tota discussió a l'entorn de la literatura universal, com ja hem vist, és una discussió que parteix de la hipòtesi idealista que hi ha un "universal" del gènere humà i una literatura que l'expressa.

Un altre comparatista avui escassament llegit, però molt important en el món acadèmic anglòfon de finals del segle XIX, Hutcheson Macaulay Posnett, en el seu llibre *Comparative Literature*, reeditat a Nova York per René Wellek, encara va més lluny, i no solament afirma, com l'autor que acabem de citar, que una literatura primer és nacional i després és universal, sinó, fins i tot, que el *provincianisme* no és cap defecte en una bona literatura nacional. Diu Posnett:

Per molt que una literatura nacional tingui un deute amb l'intercanvi internacional de les idees, per molt generosa que sigui la seva concepció dels principis universals de la producció literària i crítica, els veritables factors de tota literatura nacional són els fets i els pensaments de la nació mateixa; aquest lloc no el podran mai ocupar ni les tendències d'una classe cultivada de mires massa amples per ser nacional, ni les tendències d'una acadèmia centralitzada massa refinada per ser provinciana. El provincianisme no significa cap defecte en tota bona literatura nacional.¹⁷

En aquest sentit, només cal recordar que *Don Quijote* és una novel·la situada en un poblet sense importància de La Mancha castellana, que *Madame Bovary* porta justament com a subtítol "Moeurs de province", o que l'obra sencera de Txèkov té com escenari les comunitats rurals de la Rússia més provinciana.

I també en aquest sentit podem pensar que el poeta tal vegada més universal que ha tingut Catalunya al segle XX no ha estat Carles Riba, com sempre estem temptats de considerar a primer cop d'ull, sinó Josep Carner, perquè els temes de Riba són massa sovint un eco dels temes tractats pels seus models alemanys –Hölderlin i Rilke en especial–, mentre que els temes de Carner s'adiuen amb el més perdurable caràcter "universal" de les formes "particulars" de la vida catalana. El problema de la difícil "universalització" de Carner no resideix en el fet que parli d'una "mestressa catalana tota endolada i amb sentiments a doll" o dels "àlbers suaus d'aquestes encontrades", sinó en el fet que la distància entre la seva llengua literària i els temes que hi tracta és tan petita, és a dir, el seu llenguatge poètic està tan íntimament lligat als continguts de la seva literatura, que resulta quasi impossible traduir a cap altra llengua aquesta connexió i que els lectors dels altres països entenguin el mateix que entenem nosaltres quan el llegim. Si aquest nexce fos més fluïd o hagués estat més accidental, o més tòpic (i vegeu com aquesta segona exigència, d'ordre retòric, és la que satisfan poetes neoclàssics com ara Riba), llavors la traducció de la seva poesia no presentaria cap dels problemes quasi irresolubles que presenta.

Aquí traspunta, com ja hem insinuat més amunt, un altre dels elements gràcies als quals s'ha construït al llarg dels segles el concepte de "literatura universal": és l'art de la

---

¹⁷ POSNETT, H.M. *Comparative Literature*. Eg de Paul Kegan. Londres: Trench and Co., 1886, citat segons l'edició de Johnson Reprint Corporation, Nova York, 1970, pàg. 345.

traducció. No es pot afirmar, en termes generals, que tota obra nascuda amb els mèrits de la universalitat arribi a aconseguir-la, perquè només hi arribarà, en un sentit internacional, si és traduïda; i no totes les llengües són igualment permeables. Per començar, la llengua literària en vers ja és, per definició, molt més difícil de traslladar que la llengua en prosa. Però, al damunt, com ja he insinuat en el cas de Carner, hi ha llengües poètiques tan profundament arrelades en allò que Herder va anomenar “die Stimme des Volkes”, “la veu d'un poble”, que no resulta fàcil reproduir en una altra llengua tota la qualitat conjunta de fons i de forma que presenta l'original. I, parlant de traduccions, heus aquí una altra raó per la qual moltes literatures anomenades “menors” o escrites en llengües d'escassa difusió internacional –com és el cas de moltes literatures africanes i asiàtiques–, ho tenen i ho tindran sempre molt difícil per enfilarse a la barca del concepte de “literatura universal”, perquè, encara que ho siguin en raó de la seva entitat simbòlica, difícilment arribaran a compartir el prestigi i la fama universal per mor del caràcter impermeable de la seva matèria verbal. Un cop més, significa un greuge comparatiu no fundar el concepte de “literatura universal” en l'equilibri i la igualtat de totes les llengües del planeta; però també un cop més la culpa d'aquest reduccionisme –que sovint agafa la forma, senzillament, de l'eurocentrisme que ja hem comentat– no prové tant de la nostra predilecció per la tradició occidental, arrelada en les sòlides literatures bíbliques o grecollatines, com del fet que les famílies lingüístiques del món sencer assenyalen fronteres de comunicació difícilment franquejables.

Tota una altra cosa, és clar, és la vindicació de les literatures estrangeres de més prestigi duta a terme, quan s'han volgut posar al dia, per les literatures nacionals que han sofert algun buit significatiu en el decurs de la seva trajectòria o algun desastre de grans proporcions en el decurs de la història institucional i política de la nació. És el cas de la Catalunya moderna i contemporània, sense anar més lluny.

En aquest cas, quan una nació, per manca de tradició o pels avatars que sigui, ha perdut durant una colla de segles el tren de la producció literària, és molt lògic i enormement lloable que s'acosti a les literatures dels altres per mirar de posar-se al dia o d'omplir aquestes vacants en la pròpia història literària. Això és una cosa que la generació modernista catalana ja va tenir prou clar –amb una certa, extrema beatitud, s'ha de dir, quan considerava que la llum ens havia de venir per força del nord i solament del nord, quan és un fet visible que sol surt cada dia per llevant–, i que encara va tenir més clara la generació noucentista, des d'Eugeni d'Ors a J. V. Foix, passant, un cop més, per les figures cabdals en tots els sentits de Carner i de Riba.

A l'article intítulat “Universalitat i cultura”, publicat a *La Publicitat* el 30 d'abril de 1935, Carner hi deia:

No em sé desconhortar de la nostra petitesa. Alguns dels pobles que han estat agents més subtils de la civilització conegueren igual o pitjor penúria pel que fa a la demarcació territorial i al nombre de llurs vivents. Però cal excel·lir, cal expandir-se endalt, i això no es guanya sinó per àrdua qualitat.¹⁸

---

¹⁸ CARNER, Josep. “Universalitat i cultura”. A: *Teoria de l'ham poètic*. Barcelona: Edicions 62, 1970, pàg. 64.

I, en aquest mateix article, defensant-se no pas del concepte de nació que hem fet servir fins aquí sinó d'un nacionalisme eixorc i curt de vista que Carner no podia suportar i que, al capdavant, el va portar a l'exili, el nostre poeta afirmava:

No hi ha pas opció veritable entre ço que s'anomena cultura nacionalista i una d'universal. Cultura nacionalista és una contradicció en termes. [...] Cultura és obriment sense reserves, contrast de totes les embranzides vivents, unitat humana desinteressada, que hom recerca per mètodes confluents i complementaris.¹⁹

El més interessant d'observar en aquesta citació és el fet que Carner criticava per un cantó aquest "nacionalisme" ideològic, però per un altre cantó ja havia donat a Catalunya una part substancial del bo i millor de la seva poesia tan profundament arrelada en allò que anomena, en aquest mateix article, "el repertori complet de la sensibilitat i la intel·ligència d'un poble". Ho havia fet, és clar, amb menys consignes i rebombori que els catalanistes abrandats, però amb un llenguatge que posseeix la dignitat i el geni que no trobem mai en les frases fetes amb què es mou invariablement l'acció política.

En canvi, pel que fa a la qüestió de les traduccions, Carner sí que tenia una activa idea política, i d'alta volada. En un altre article seu molt conegut, "De l'art de traduir", publicat a Mèxic el juliol de 1944, hi deia:

És una error d'abandonar a la sola iniciativa privada l'edició de traduccions. En tot Estat d'ordenada cultura caldria que les seves autoritats rectores, com ja volia Talleyrand en una iniciativa que no prosperà, disposessin d'un sistema raonablement complet i tècnicament segur de traduccions d'obres essencials de parles alienes. Això s'aplicaria, amb doble raó, als pobles amb quadres de cultura incomplets.²⁰

És exactament el mateix que pensava Riba almenys des de 1918, segons que llegim en el seu "Elogi del poeta traductor" publicat a *La Veu de Catalunya*:

Per les traduccions s'està formant avui com un patrimoni de tradició infal·lible; els tresors de les races i de les èpoques es renovellen en català, i en ells trobem els catalans una plenitud d'història de l'esperit que, ultra compensar-nos dels segles de silenci, pot fer-nos obrir un nostre futur imperi de cultura.²¹

* * *

Si hagués de fer un resum sobre el concepte de *Weltliteratur* a Goethe i de la vigència d'aquest concepte teòric-literari als nostres dies diria:

---

¹⁹ Id., *ibid.*, pàg. 63.

²⁰ CARNER, Josep. "De l'art de traduir", *loc. cit.*, pàg. 69.

²¹ RIBA, Carles. "Elogi del poeta traductor". A: *Obres Completes 2: Crítica 1*. Barcelona: Edicions 62, 1985, pàg. 86.

1. Malgrat la seva clara predilecció per la tradició europea, Goethe va mostrar sense embuts una filia per les literatures del món sencer i per la possibilitat que aquestes literatures s'influïssin les unes a les altres i cooperessin a bastir una "literatura mundial" que vindria a ser, sense més ni més, el mateix que "literatura".

2. Animat per les teories il·lustrades que propugnaven cada cop més la idea d'un "homo universalis", Goethe va creure que en la suma articulada, o simplement juxtaposada, de les diverses literatures del món, hom seria capaç d'entendre l'essència d'això que entenem per "humanitat", sempre amb la idea que existeix un universal "humanitat" per damunt de les distincions antropològiques i mitològiques que caracteritzen cada un dels sectors de la població mundial.

3. Amb tot, l'enorme dificultat que representa abastar d'un sol cop els milers de llengües de cultura que existeixen al món, van fer que tant Goethe com els successors de la seva idea de *Weltliteratur* tinguessin una tirada, de vegades involuntària i de vegades ideològica, a mirar-se el trencaclosques de les literatures mundials sota el prisma de les literatures de la tradició occidental.

4. Això ha desembocat en el famós i tant criticat "eurocentrisme" de la perspectiva dels nostres investigadors; actitud teòricament reprovable, però possiblement inevitable. Afegim, quant a això, que els estudiosos o els lectors d'Occident sempre tindran, a l'hora d'acostar-se a les literatures de les tradicions africanes o asiàtiques, les mateixes dificultats que tindran les cultures no europees per acostar-se a la nostra tradició: tant si es mira des del costat d'Europa i de la seva tradició, com si es mira des de l'àmbit de les llengües i les literatures no europees, el grau d'impermeabilitat entre les unes i les altres és i serà sempre molt gran, encara que no sigui simètric.

5. Ara bé: cal reconèixer que Europa i d'altres indrets amb poblacions migratòries importants tenen avui dia la possibilitat, molt més gran que no va tenir-la Goethe, de posar de costat –perquè sovint estan escrites en una llengua europea– mostres literàries que, quant als seus continguts, procedeixen de cultures i d'experiències del món radicalment alienes a l'esperit europeu. És el cas de la literatura en llengua alemanya escrita pels turcs residents a la República Federal, o el cas de les literatures d'expressió francesa o castellana escrita per magrebins a França o a Espanya.

6. Aquesta interrelació i interfunció d'expressions literàries en un mateix país i en una mateixa llengua, més que cap altre experiència o voluntat purament idealista, és el que ens permetrà, cada vegada més, dibuixar un mapa de la *Weltliteratur* com a articulació de diverses literatures mundials barrejades entre si, amb tot el que això significa d'adaptació, manlleu, resistència o persistència de peculiaritats de les diverses literatures. És a dir: avui justament, molt més bé que en temps de Goethe, podem abordar la qüestió de la "literatura universal" com una qüestió d'intercanvi i de diàleg entre "sobiranes", i ja no des de l'òptica sobirana de la nostra tradició, com ho han fet els que creuen desmesuradament en la supremacia de les literatures europees, sinó des del prisma de la relativa equivalència de totes les literatures del món.

7. Gràcies a les situacions que s'estan produint, a Europa i a altres llocs, de contacte entre diverses llengües i les formes de cultura que comporten, els europeus podran, per fi, parlar de les literatures no europees com a literatures "pròpies" dels altres pobles i

pròpies de la humanitat, i no pas, com ho han fet habitualment, com a literatures “altres” i “dels altres pobles”. Si en Goethe es nota encara una deixia d'aquesta vanitat cultural que Edward Said ha criticat recentment,²² ara tenim a l'abast, a causa d'una nova geografia humana en terres d'Europa i Nordamèrica –feta d'una barreja de llengües, credos, costums i formes culturals– la possibilitat de definir amb plena equanimitat el vell concepte de “literatura universal”.

---

²² Cf. SAID, Edward W. *Cultura e imperialismo*. Barcelona: Anagrama, 1996.